

Személynév – etnikai sztereotípa – előítélet Egy vizsgálat háttere és tanulságai

1. Bevezetés. A kategóriaalkotás gondolkodásunk egészét meghatározza, és lényeges szerepet játszik személyészlelésünk során is. A kategóriák egyszerűbbé teszik a megismert új jelenségek osztályba sorolását, olyannyira, hogy ALLPORT (1999: 37) szerint az emberi pszichikum kategóriák segítségével képtelen lenne a gondolkodásra: „Képtelenek vagyunk arra, hogy a világ minden egyes dolgát önmagában is alaposan megismerjük. Rászorulunk a készen kapott, elnagyolt, bár széles és durva skatulyákra”.

Tanulmányomban a kategorizációt és a sztereotípiát szociálpszichológiai aspektusból, illetve a típusalkotás és a prototípuselmélet tapasztalatait felhasználva vizsgálom. Mivel az etnosztereotípiákkal kapcsolatban hasonló (dominánsan névtani) szempontú megközelítés ismereteim szerint korábban nem készült, részletesen áttekintem a témával kapcsolatos legfőbb szakirodalmi előzményeket is. A személynevek egy csoportja, a cigány¹ etnikumhoz köthető nevek kapcsán elemzem a sztereotípaalkotásnak és az előítéletek hozzájuk kapcsolódásának folyamatát elsősorban arra koncentrálva, hogy miként válik a tulajdonnév sztereotípiaképző elemmé egy etnikai kategória alapjául szolgáló információként. A következő kérdésekre keresem a választ: a) hogyan válnak a cigány nevek etnikai sztereotípiák alapjaivá; b) befolyásolja-e az etnosztereotípa felismerése a névviseelővel kapcsolatos értékítéletet; c) működik-e iskolai környezetben valamilyen irányú diszkrimináció a cigány (vagy annak tartott) nevet viselőkkel szemben.

2. Kategóriától a sztereotípiáig. A kategorizáció az a mindennapos és jellemzően nem tudatos tevékenység, amelynek során a környezetünkben található tárgyakat és eseményeket különféle, jelentéssel bíró „csoportokba”, vagyis kategóriákba helyezünk (KÖVECSES–BENCZES 2010: 25). A hasonlóak egy osztályba sorolása a meglévő közös tulajdonságokon alapul. Amikor egy új tárggyal, jelenséggel találkozunk, vagy új tapasztalatokra teszünk szert, besoroljuk ezeket a már létező kategóriákba (KÖVECSES–BENCZES 2010: 38).

Kategorizáción alapul a tulajdonnév típusainak meghatározása is: a névfajtákat is hasonló tulajdonságaik alapján rendezzük, és soroljuk be őket a tipikus vagy kevésbé tipikusnak tartott tulajdonnévi kategóriákba (TOLCSVAI NAGY 2008: 30). A tulajdonnév, akár csak a köznévi, valamilyen dolgot jelöl meg, s ugyanúgy kognitív tartományok komplex mátrixa. Értelmezésekor először típus-specifikációt végzünk, azaz kategóriába soroljuk (pl. családnév, keresztnév, helynév, márkanév), majd egyéb jelentéselemeket is tudunk hozzá kapcsolni (pl. személynév esetén nemzetiség, nem, vallás, társadalmi helyzet)

---

¹ Tanulmányomban a csoport megnevezésére a *cigány* és a *roma* terminusokat szinonimaként használom.

(SLÍZ 2012: 283). Bár a kategóriák egy kultúrán belül jelentős hasonlóságokat mutatnak, meghatározásukat nehezíti, hogy a kategóriaalkotót ért személyes hatások és benyomások jelentős egyéni eltéréseket eredményezhetnek az egyedek kategóriába sorolásakor (vö. SHARIFIAN 2015: 43–45), illetve az ún. népi és szakértői kategorizáció is mutat eltéréseket az egyes névtípusok esetében (TOLCSVAI NAGY 2013: 113–129; erről a családnevek kapcsán részletesen l. SLÍZ – P. TÓTH – FARKAS 2018a, 2018b).

A sztereotípiák ALLPORT (1999: 245) szerint kategóriával társult, túlzáson alapuló nézet, melynek feladata a kategóriával kapcsolatos viselkedés igazolása (racionalizálása). ARONSON (2008: 306) szerint a sztereotipizálás annyit jelent, hogy a csoportba tartozó bármely egyénnek hasonló jellemvonásokat tulajdonítunk, attól függetlenül, hogy a valóságban a csoport tagjai mennyire különböznek egymástól.

A továbbiakban a sztereotipizálás fogalmát említve BREWER nyomán a csoportsztereotípiákra utalok a sztereotipizált csoport tagjaként kategorizált személyek észlelése során (2001: 133). A sztereotipizálás folyamatának szerinte két előfeltétele van: egyrészt az adott szociális kategóriára vonatkozó hiedelemkészlet vagy mentális reprezentáció létezése, másrészt pedig az, hogy az adott személyt a kategória tipikus tagjaként határozzuk meg. A kategórián alapuló sztereotípiák kialakulását segíti a rendelkezése álló információk mennyisége, szembetűnő jellege, relevanciája, azaz sztereotípiák akkor jönnek könnyebben létre, ha az ítéletet alátámasztó, megkülönböztető információ jól hozzáférhető (2001: 135–136). Az etnosztereotípiák esetében például ilyen releváns információnak számít a csoportra jellemző (vagy annak vélt) személynév, mely még akkor is elég a határozott, kategóriaalapú ítélet megformálásához, ha csak úgy észleljük, hogy elegendő információ áll rendelkezésünkre a kategóriába sorolandóról, vagy ha az nem egyértelmű, illetve releváns (ez utóbbiakról l. a BREWER által idézett vizsgálatokat, 2001: 136).

Ebből az irányból tekintve a jelenségre azt mondhatjuk, hogy egyes tulajdonnevek azért válhatnak sztereotipikussá, mert az adott kategóriára jellemző voltak sokak számára elérhető és releváns (vagy annak tűnő) információ, bár ahogy BREWER rámutat (2001: 136): a kategóriatagokról való tudásunk, illetve benyomásaink ritkán egyeznek meg a kategóriasztereotípiákkal, és fordítva, a kategória képviselőivel kapcsolatos tapasztalatainkon alapuló benyomások sem generalizálódnak feltétlenül a kategória egészére.

LAWSON (1996: 1744) azokat a nevek keltette pozitív vagy negatív sztereotípiákat, melyek sokak által ismertek, széles körben elterjedt képeknek („widely held images”-nek) nevezi, s elkülöníti a személyes tapasztalatokon, élményeken alapuló, illetve a nagyobb csoport által használt etnosztereotípiákat. Korábbi vizsgálatok szerint a személynevek, közülük pedig FARKAS szerint (2015a, 2015b) elsősorban a családnevek működnek etnikai szimbólumokként, s válnak e funkciójuk révén az etnokulturális kategorizáció és csoportképzés eszközévé (SLÍZ – P. TÓTH – FARKAS 2018a: 36). Ahogy a bő szakirodalmi háttér (FARKAS 2003, 2012, 2013; SLÍZ 2013; TAMÁS 2011, 2013; TAKÁCS 2018) is mutatja, a viccek névhasználatának vizsgálata során is megkerülhetetlenek az etnosztereotípiák: ilyenkor a szöveg humora a sztereotípiák háttéréül szolgáló, névközösség szintjén is értelmezhető általánosításon és túlzáson alapul.

Fontos azt is kiemelni, hogy mivel a nevekhez nemcsak kultúránként, hanem szubkultúránként, csoportonként és időben is változó konnotációk kapcsolódnak, a kategóriákhoz hasonlóan a sztereotípiákat is eltérőnek és változóknak kell feltételeznünk mind időben,

mind pedig társadalmi csoportok tekintetében (HAGSTRÖM 2012); továbbá némileg a kategóriaalkotó életkorától is függőnek tekinthetjük őket (SLÍZ 2014).

ATKINSON és munkatársai a sztereotípiákat az összefüggőnek tartott tulajdonságok felismerése felől közelítik meg (2005: 690–692). Szerintük az emberekről alkotott sztereotípiáinkkal egybevágó információkat jellemzőnek tekintjük az adott személy képességeire és személyiségére, míg a sztereotípiákkal nem egyező információkat jelentéktelen mozzanatokként elhessegetjük magunktól. Láttuk, hogy a név könnyen válhat sztereotípiák alapjává, ám a személyészlelési folyamat során együttjáró tulajdonságok – FORGÁCS JÓZSEF terminológiájával (1994) tulajdonságnyalábok – alapelemévé is, s ebben az esetben a hangsúly nem a névviselő konkrét tulajdonságain, hanem az észlelő előzetes ismeretein és a csoporthoz kapcsolt (sztereotipizált) tudásán van (erről részletesen l. FORGÁCS 1994: 56, TAKÁCS 2008).

Ha téves vagy nem teljes információkból származó ítélet alapján a csoportészlelés során érzelmi összetevő jelenik meg a csoporttal vagy tagjaival kapcsolatban, előítéletről beszélünk. Ennek egyik legismertebb definíciója ALLPORT-tól származik, aki meghatározásában a megkülönböztetés negatív irányát hangsúlyozza: „az előítélet valamely személlyel szemben érzett idegenkedő vagy ellenséges attitűd, melynek alapja pusztán annyiban van, hogy az illető személy egy adott csoporthoz tartozik, és ennek következtében feltételezik róla, hogy a csoportnak tulajdonított negatív tulajdonságokkal ő is rendelkezik” (1999: 36).

A diszkrimináció, azaz egy társadalmi csoport és tagjai felé irányuló pozitív vagy negatív viselkedés, magatartás szintén sztereotipizáció és túláltalánosítás eredményeként jelenik meg. SIK és SIMONOVITS meghatározása alapján (2008: 379) diszkriminációnak tekinthető minden olyan eset, döntés vagy folyamat – az oktatás, a munkavállalás, az egészségügy, az árukhöz és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés és a mindennapi élet egyéb területein –, amelynek során az emberek egy csoportja indokolhatatlan, nem észszerű okok miatt hátrányt szenved. A szerzők szerint a jelenség elterjedtsége nem mérhető, legfeljebb becsülhető.

Az (elsősorban affektív) előítéletesség (vö. KOVÁCS 2014: 488–496) és a diszkrimináció fokozottan jellemző Magyarországon a cigányokkal szemben (ennek hátteréről l. többek között LIGETI 2006, SIK–SIMONOVITS 2008, SIMONOVITS–SZALAI 2013), a rendszerváltás társadalmi-gazdasági hatása pedig még jobban felerősítette a korábban is meglévő cigányellenes attitűdöket (ENYEDI–FÁBIÁN–SIK 2004: 375). Figyelemre méltó ez a jelenség annak fényében, hogy valójában az előítélet alapjául szolgáló kategória (ki a cigány?) meghatározása sem egyértelmű.

DUPCSIK CSABA szerint (2005: 255–256) „a hétköznapi életben az emberek általában nagyon gyorsan és egyértelműen besorolják honfitársaikat a »cigány« vagy a »nem cigány« címke alá, egyfajta »hibrid« kognitív séma segítségével, amelyben a testi megjelenés (elsősorban a színítélet), a társadalmi elhelyezkedés (lakóhely, szegénység, családnév), valamint az öltözködés, a beszédmód és a »hallomásból« szerzett információk egyaránt szerepet játszanak. Önbesorolásokban azonban az ily módon cigánynak minősített embereknek csak kisebbség hányada vallja magát cigánynak. A »minősített cigányok« nagyobbik része magyar anyanyelvű, életmódja és kultúrája jelentős szórást mutat, »objektív«

kritériumok tehát nem állnak rendelkezésre ahhoz, hogy a »nem cigány környezetük által cigánynak tartott emberek« csoportjának egészét lefedje.”²

A magukat cigánynak vallókkal kapcsolatban az 1999-es Monitor-vizsgálat számos tipikus (elsősorban az életkörülményeikre és iskolázottságukra) vonatkozó jellegzetességet állapított meg (SIK 1999, LAPOS 2013: 122), amelyek a későbbi vizsgálatok szerint sem változtak (LAPOS 2013: 124–126, ANGYAL 2015). A legtöbb esetben azonban a megnevezett életmódjáról és -körülményeiről nincs semmiféle háttérismeretünk, egyedül a személynév szolgál kategóriaképző információelemként. Számos, diszkriminációval kapcsolatos vizsgálat tanulsága alapján azonban azt látjuk, hogy ez is elegendő a cigány kategória felállításához (pl. ENYEDI–FÁBIÁN–SIK 2004, LIGETI 2006, SIK–SIMONOVICS 2008, M. HORVÁTH 2014).

A TÁRKI Társadalomkutatási Intézet által bő egy évtizeddel ezelőtt (2006-ban) végzett reprezentatív kutatás (VÁRADI 2012) előtanulmányként szolgált a cigány családnevek diszkriminációteszteléshez való kiválasztásához: célja a tipikus, legtöbbször által cigánynak tartott nevek meghatározása volt. Eredményei arra mutattak rá, hogy a tipikus (gyakori) és a tipikusnak vélt cigány nevek listája élén jelentős eltérés mutatkozik. A megkérdezettek által leggyakoribbnak vélt cigány családnév a *Lakatos*, az *Orsós*, az *Oláh* és a *Kolompár* volt (a cigány adatközlők az *Oláh*, a nem cigányok a *Lakatos* nevet említették legtöbbször) (VÁRADI 2012: 236–244), a névgyakorisági listák alapján azonban a cigányok körében a *Horváth* a leggyakoribb családnév. Ez viszont a magyarországi lakosság egésze körében is igen gyakori, sőt az egyik leggyakoribb családnévünk (CsnE. 15); feltehetően ezért nem tartották a válaszadók tipikusan a cigányokra jellemzőnek.

3. Az enikumjelölő nevek és az iskolai értékelés összefüggésének vizsgálatáról.

A névalapú sztereotipizáció és ebből fakadó diszkrimináció számos területen jelentkezhet (oktatás, munkavállalás, álláskeresés, ingatlanvásárlás, egészségügyi ellátások igénybevétele): e területekről részletesen szól M. HORVÁTH VIKTÓRIA (2014) és FEKETE-NAGY – SIK (2013: 130), illetve érinti FOSTER (2008) és ALDRIN (2017); a továbbiakban ezért elsősorban a névalapú diszkrimináció iskolai környezetben való megjelenésével foglalkozom.

A kutatások kezdetben a nevek erősen szubjektív, nehezen megfogható tulajdonságainak irányából indultak. Elsősorban annak vizsgálatára irányultak, hogy miként függ össze az iskolai értékelés és a keresztnév gyakorisága, megszokottsága, illetve idegensége, ritkasága (HARARI–MCDAVID 1973), később pedig (a névhez kapcsolódó még kevésbé objektív jellegzetességeként) a név vonzó vagy kevésbé vonzó volta (ERWIN–CALEV 1984). A vizsgálatok mindkét esetben mutattak összefüggéseket. A ritka, különleges nevekhez (pl. *Elmer*, *Hubert*, *Adelle*, *Bertha*) kapcsolható iskolai dolgozatok jegyei átlagosan eggyel rosszabbak voltak, mint a gyakori névvel (pl. *David*, *Lisa*, *Karen*, *Michael*)

² Az 1999-es Monitor-vizsgálat során a kérdezőbiztos döntötte el, hogy a válaszolónak a roma etnikai csoporthoz való önbevallás alapján megadott tartozása helytálló-e (LAPOS 2013: 122), azaz saját megítélése alapján, diszkriminatív, ún. felismerési technikát alkalmazva bírálta felül vagy hagyta jóvá a válaszoló önbesorolását. A módszer azonban azóta sem sokat változott: hasonló, ún. külső (szakértői) besorolási módszert alkalmaztak a legfrissebb magyarországi felmérés alkalmával is (PÉNZES–TÁTRAI–PÁSZTOR 2018: 5).

leadott dolgozatokéi, holott a teljesítmény ezt nem indokolta volna. Hasonló összefüggéseket talált a vonzó (*Alison, Steven*) és kevésbé vonzó (*Beryl és Norman*) nevekkal jelölt dolgozatokra adott értékelések eltérései között ERWIN és CALEV (1984) is a vonzó nevű gyerekek javára.

A vizsgálatok fókuszja később a hangzsról a csoporthoz tartozás és a névviselő tulajdonságai közötti összefüggések elemzésére helyeződött. Bár FOSTER (2008) elsősorban az afroamerikai és ázsiai nevek kiváltotta sztereotípiákat és előítéleteket vizsgálja amerikai felsőoktatási környezetben, megfigyeléseinek egy része általános tanulságokkal jár. Vizsgálatai szerint, melyeket a University of Maryland multikulturális hallgatói közösségében végzett 6 szemeszter alatt, az etnosztereotipikus afroamerikai nevű diákok (nemüktől függetlenül) mind a vizsgált matematikai, mind a nyelvi tárgyakból rendre magasabb értékelést kaptak az átlagnál, míg az ázsiai névvel bírók alacsonyabbat. A szisztematikus eltérés sem a nem egyértelműen csoporthoz köthető nevű diákok, sem pedig a valójában ázsiai vagy afroamerikai etnikumú, de nem etnosztereotipikus nevet viselők esetében nem volt jellemző. A szerző ezt a megfigyelését azzal magyarázza, hogy az egyértelműen afroamerikaiaként azonosítható nevek képességeit a tanárok alábecsülik, s a diákok ezt a tőlük várt alacsony szintet könnyen meghaladják, míg az ázsiai névvel azonosíthatók a feléjük támasztott magasabb elvárások miatt gyengébb jegyeket kapnak (FOSTER 2008: 942–943). Azt is hangsúlyozza viszont, hogy ezek a tendenciák névtípusonként és etnikai csoportonként is mutatnak különbségeket, illetve hogy a nevek hatása az iskolai teljesítményre összességében kicsi (2008: 951).

Hasonló (egyértelműen meglévő, bár gyenge) összefüggés van az alacsony társadalmi státusz és a rosszabb iskolai értékelés között más nyelvekre vonatkozó vizsgálatok alapján is. Ezeket németországi utónevek (*Uwe, Achilles, Mustafa, Heike, Athena, Fatma*) kapcsán NICK (2017), afroamerikai és fehérekre utaló (*Xavier, Ethan*) nevekkal kapcsolatban ANDERSON-CLARK – GREEN–HENLEY (2008),³ svéd keresztnév kapcsán pedig ALDRIN (2017) vizsgálta. Ez utóbbi kutatás során a szerző kiemeli, hogy egyértelmű, ám kicsi és nem szignifikáns összefüggés van a különböző szocioökonómiai státusra utaló névhez – alacsony társadalmi-gazdasági státuszú etnikumjelölő névhez (*Mohammed*), alacsony társadalmi státusra utaló, angol-amerikai eredetű divatnévhez (*Kevin*), illetve gyakori, magas státuszú svéd névhez (*Carl*) – kapcsolódó értékelések között. A kismértékű eltérések okaként a szerző FOSTERhez (2008) hasonlóan a nevek hatását korlátozó kompenzációs mechanizmust (pozitív diszkriminációt) tételezi fel (ALDRIN 2017: 13).

4. A magyar személynevekkel kapcsolatos vizsgálat tanulságai. A névalapú diszkrimináció, illetve iskolai értékelés és előmenetel összefüggéseit vizsgáló, kifejezetten onomasztikai szempontú kutatás magyar személynevekkel kapcsolatban korábban nem készült. E témához kapcsolódó saját kutatásomat 2018 januárja és decembere között végeztem az Eszterházy Károly Egyetem tanító és tanár szakos hallgatóinak bevonásával.

A vizsgálat során nappali és levelező oktatásban részt vevő (sok esetben jelenleg is tanítóként vagy tanárként dolgozó) egyetemi hallgatókat kértem arra, hogy tartalom,

---

³ Ez a tanulmány nem elsősorban az értékelés, hanem a tanulói előmenetellel kapcsolatos tanári elvárások irányából közelít a névalapú etnosztereotípiákhoz.

helyesírás és külalak szempontjából 1-től 5-ig értékeljen egy másodikos diák által írt, öt mondatból álló, a télről szóló rövid szöveget. A dolgozathoz mellékelte leírás szerint a válaszolónak egy pedagógiai vizsgálatban kértem a segítségét, s ehhez tájékoztatásul csupán a dolgozat írójának nevét és osztályát (2. b osztály) közöltem (ezeket az információkat a szöveg mellett úgy elhelyezve, hogy a válaszolónak az értékelés megadásakor feltétlenül el kelljen olvasnia). A kitöltőknek csak a nemét, életkorát, illetve tagozatát kérdeztem kiegészítő információként. Az értékelendő szöveget eredeti kézírással, bármiféle változtatás nélkül kapták kézhez a diákok. Az egyes csoportokhoz minden esetben ugyanazzal a névvel ellátott dolgozatot vittem be (az értékelések eltérő számát a vizsgálatba bevont csoportok létszámának eltérése okozta), és azt kértem, hogy a szöveget a helyszínen elolvasva, önállóan értékeljék. A hallgatók létszáma összesen 327 fő volt, átlagos életkoruk 23 év (a legfiatalabb kitöltő 18, a legidősebb 46 éves volt); közülük 88 férfi, 236 nő (a többi nem adta meg a nemét).

A kutatás során elsősorban arra kívántam választ kapni, hogy befolyásolja-e a leendő tanároknak és tanítóknak a gyerekek írásbeli munkájára adott értékelését az etnikumjelölő (cigányokra utaló) név, másodsorban pedig arra, hogy ha igen, akkor milyen irányban és milyen mértékben. Hipotézisem az volt, hogy a korábbi nemzetközi vizsgálatok eredményeivel egybehangzóan az egyértelműen etnosztereotipikusként azonosítható, esetünkben cigány származásra utaló névvel ellátott dolgozatok gyengébb értékelést fognak kapni a kisebbséggel kapcsolatos negatív előítéletek miatt.

Ki kell emelnünk, hogy a korábbi (3. pontban ismertetett) hasonló célú elemzések tanárok névsztereotípiáinak a vizsgálatát célozták, jelen vizsgálat azonban leendő tanárok neveikkel és viselőikkel kapcsolatos csoportsztereotípiáinak a vizsgálatát helyezi a középpontba. Korábbi vizsgálatok azt jelezték, hogy a társadalmi helyzetre vonatkozó asszociációkörök nagy része „tanulás eredményeként” kapcsolódik a személynévhez. Egy mesehősök neveivel kapcsolatos, különböző életkorúak körében végzett vizsgálat (SLÍZ 2014) azt mutatja, hogy míg az óvodások egyáltalán nem kötnek a mese szereplőinek nevéhez etnikumra vonatkozó értelmezést, társadalmi helyzettel kapcsolatban pedig legfeljebb csak foglalkozásra vagy méltóságra gondolnak (pl. király, uralkodó), az idősebb (13 és 16 éves) gyerekek körében már jelentős mértékben számolhatunk a nevek alapján való kategorizáció, sőt sztereotipizáció lehetőségével (vö. M. HORVÁTH 2014). Még erősebb ez a tendencia az egyetemisták között: az ő esetükben a foglalkozás és méltóság kategóriája mellett megjelenik a társadalmi és vagyoni helyzetre való asszociáció és ez alapján történő kategorizáció is (SLÍZ 2014: 255–256). Ez alapján úgy vélem, a vizsgált személynevekhez az egyetemi hallgatók esetében a náluk idősebb, már tanárként dolgozókhöz képest valószínűleg kevesebb, illetve kevésbé erőteljes sztereotipizációt eredményező jellegzetesség kapcsolódik.

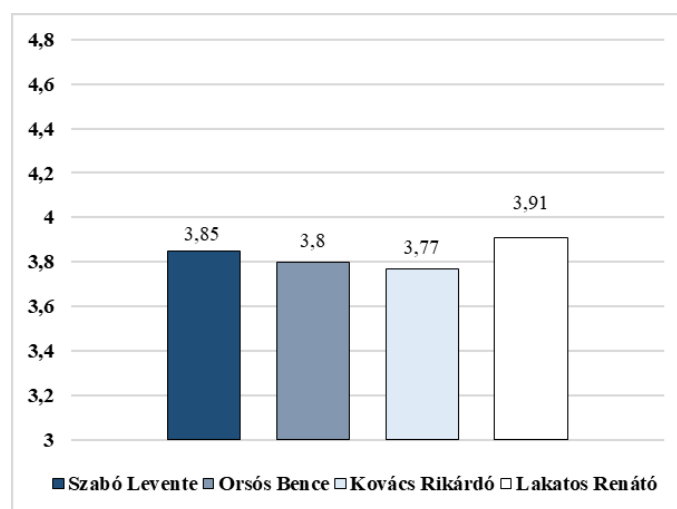
Eltérés a korábbi vizsgálatokkal szemben az is, hogy nemcsak a keresztnév hatását kívántam megvizsgálni, ezért családnév + keresztnév kombinációkat alakítottam ki. A leggyakoribb négy magyar családnév közül (vö. CsnE. 15) vizsgálatomban a *Kovács* és a *Szabó* szerepel, cigány családnévként pedig nem a leggyakoribb, hanem a legtípusabbnak tartott *Lakatos* és *Oláh* neveket választottam (vö. VÁRADI 2012: 236–244).

Fontosnak tartottam, hogy a nemek eltérő tudásával, illetve képességeivel kapcsolatos előfeltevéseket kiszűrjem, ezért csak férfi keresztnéveket adtam meg a feladatban.

Névgyakorlati listák⁴ voltak segítségemre a 8–9 évvel ezelőtt leggyakrabban adott keresztnév kiválasztásában (*Bence, Máté, Levente, Dávid*). A tipikus cigány fiúnevek kiválasztásakor két tényezőt is figyelembe kellett vennem: egyrészt a férfinevek esetében a csoport körében manapság is magasabb a névöröklés tendenciája az átlagosnál (HAJDÚ 2003: 603–607, vö. MINDÁK 2007), másrészt pedig ismert, hogy a kisebbségben és/vagy szegénységben élők előszeretettel adnak szokatlan és ritka keresztnévet gyermekeiknek (FEKETE-NAGY-SIK 2013: 133, FÉNYES-KATONA 2015). Mindezek figyelembevételével a kiválasztott család- és keresztnévekből négyféle kombinációt alakítottam ki: *Szabó Levente, Orsós Bence, Kovács Rikárdó és Lakatos Renátó*. Az első és a negyedik a saját kategóriájában tipikus (többségi magyar, illetve prototipikus cigány) keresztnévet kapcsolja össze, a másik kettő pedig a kategóriákat keresztező párosítás: a két kategória tipikusnak számító elemeit variálja.

Az egyes nevekkal kapcsolatos szövegekhez különböző számú értékelést kaptam (*Szabó Levente* – 62, *Orsós Bence* – 80, *Kovács Rikárdó* – 117, *Lakatos Renátó* – 68). Ez a vizsgálatba vont egyetemi csoportok létszámának eltéréséből fakadt, de az elemzés eredményét nem befolyásolta. A dolgozatokról nem kértem szöveges értékelést, ezért adataim csak kvantitatív elemzést tudtam végezni. A dolgozatokra adott érdemjegyek kis szórást és nem egyenletes eloszlást mutattak. Az elemzést Kruskal–Wallis-próbával végeztem, ahol $n = 327$, a szignifikanciaszint $0,05$ ($\text{sig} < 0,05$).

1. ábra: A vizsgált nevekhez tartozó értékelések átlaga

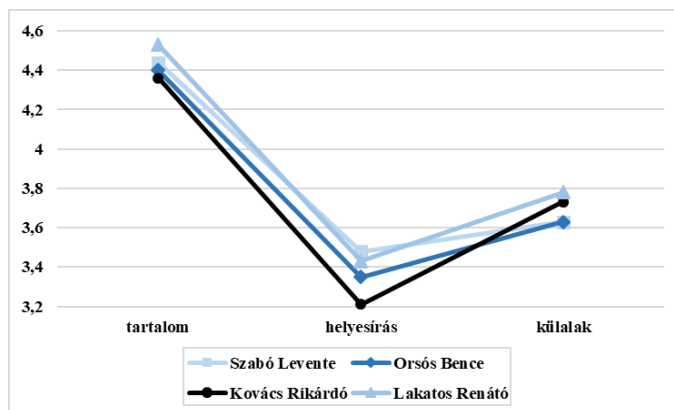
A szövegekre adott összes jegy átlaga az egyes nevek esetében közel azonos volt (1. ábra). Figyelemre méltó, hogy az etnosztereotipikus család- vagy keresztnévet tartalmazó

⁴ Belügyminisztériumi Nyilvántartások Vezetésért Felelős Helyettes Államtitkárság, archív utónév-statisztikák, 2009-ben születettek listája: <https://nyilvantarto.hu/hu/statisztikak> (2019. 01. 30.)

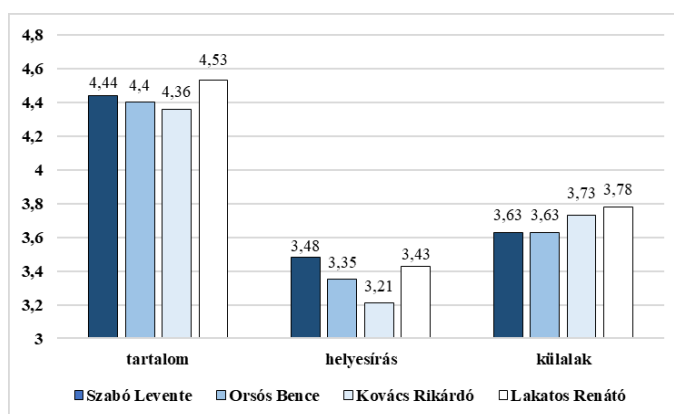
névalakok a többinél kissé alacsonyabb értéken állnak, míg az a név, amelynek mindkét része az etnikumjelölő típusba tartozik (*Lakatos Renátó*), magasabb átlagot mutat. A különbség kicsi (jelen vizsgálat esetében hibahatáron belül van), az eltérés véletlenszerű vagy névhez köthető jellege egy nagyobb elemszámú mintát tartalmazó vizsgálat esetén lesz határozottan egyértelműsíthető.

A legalacsonyabb átlagot a dolgozatok minden típusa esetén a helyesírás értékelésekor kaptuk (2. ábra), és ez esetben a legnagyobb a nevek közötti szórás is (max. 0,27) (3. ábra). Azonban még a név és a helyesírásra adott jegyek átlaga között is igen kicsi, statisztikailag nem szignifikáns a korreláció (a Kruskal–Wallis-próba eredménye: $p = 0,162$; egyértelmű, erős összefüggésre a 0,05 alatti érték utal). Eszerint kevésbé valószínű, hogy a neve miatt kapta volna *Kovács Rikárdó* a legrosszabb, *Szabó Levente* pedig a legjobb értékeléseket helyesírására.

2. ábra: Az értékelési szempontokhoz tartozó átlagok vonaldiagramja

3. ábra: Az értékelési szempontokhoz tartozó átlagok nevenként

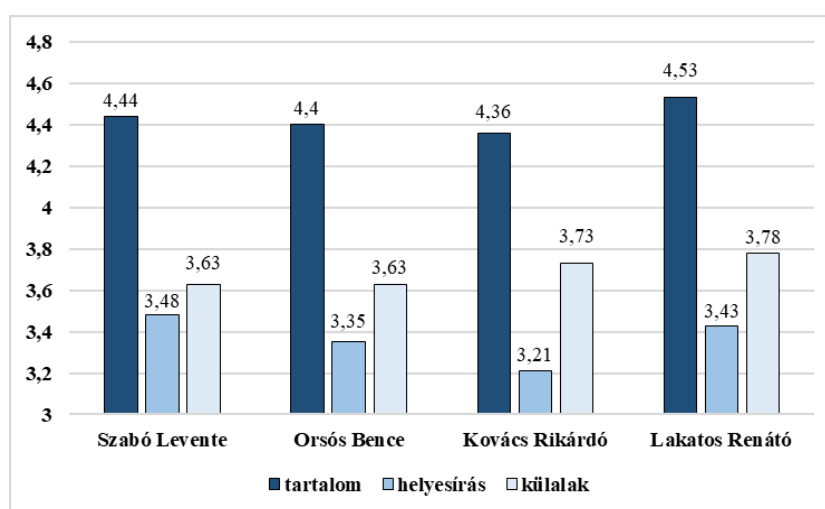

Bár nem elsősorban a nevekkel kapcsolatos diszkrimináció feltérképezése volt a célja, de hasonló tanulsággal járt a kifejezetten a családneveket vizsgáló felmérés is: ennek eredményei alapján sem utálnak jelek a cigány nevekkel és viselőikkel szembeni előítéletekre (SLÍZ – P. TÓTH – FARKAS 2018b: 70).

A két, etnosztereotipikusként azonosítható névelemet is tartalmazó *Lakatos Renátó* névvel értékelt dolgozat a három szempontból kettőben a legmagasabb értékelést kapta (4. ábra).

4. ábra: Az egyes nevekhez tartozó értékelések átlaga szempontonként

FOSTER egyik hipotézise szerint (2008: 935) a tanárok elvárásai az egyértelműen etnikumjelölő nevet viselő diákokkal szemben csökkennek, s ezért kapnak értékeléskor magasabb pontszámokat, mint amit teljesítményük ténylegesen indokolna. FOSTER az etnosztereotipikus afroamerikai nevekhez kapcsolódó jobb értékeléseket, ALDRIN (2017) pedig az általa vizsgált etnikumjelölő (*Mohammed*), illetve alacsony társadalmi osztályra utaló név (*Kevin*) hagyományos svéd névvel (a *Carl*-lal) szembeni, csupán kis mértékű értékelési eltéréseit magyarázza e kompenzáció működésével. Elképzelhető, hogy a vizsgált magyar névalak (a *Lakatos Renátó*) esetében is számolhatunk ezzel a (feltehetően létező) pozitív diszkriminációs folyamattal, ám ez a feltevés ezen az anyagon az eltérés kicsi volta és az értékelések relatíve kis száma miatt nem igazolható.

5. Összegzés. Tanulmányom elsődleges célja annak vizsgálata volt, hogy az etnosztereotipikus cigány nevek milyen mértékben és hogyan befolyásolják a (leendő) tanárok diákokkal kapcsolatos értékelését. Eredményeim azt mutatják, hogy kicsi és nem szignifikáns összefüggés áll fenn a vizsgált etnikumjelölő család- és/vagy keresztnemekkel (*Szabó Levente*, *Orsós Bence*, *Kovács Rikárdó*, *Lakatos Renátó*) leadott dolgozatok értékelése között. Még a varianciaanalízis alapján legerősebbnek minősülő korreláció (a helyesírásra

adott jegyek átlaga és a név összefüggése) sem szignifikáns mértékű, azaz az általam vizsgált értékelések eredménye nem támasztja alá az etnosztereotipikus név és alacsonyabb iskolai értékelés között feltételezett összefüggéseket. A vizsgált etnikumjelölő család- és keresztnévből álló névalak (a *Lakatos Renátó*) kapcsán pozitív diszkriminációra utaló jelek a rendelkezésemre álló visszajelzések alapján egyértelműen nem igazolhatók.

Vizsgálatom azonban számos, a további elemzések szempontjából is lényeges módszertani tanulsággal járt. Jelen kutatásom során elsősorban leendő tanárok és tanítók névsztereotípiáira, illetve ezek hatására voltam kíváncsi, ám nem volt lehetőségem reprezentatív adatközlői csoporttal dolgozni. Egy későbbi reprezentatív mintavétel kvalitatív elemzése során feltárható eredmények alkalmasak lennének arra, hogy szélesebb körre is vonatkoztassuk őket. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy általános tanulságok levonásához az általam elemzett mintaszám (összesen 327, névtípusonként átlagosan 81 válasz) nem elégséges. Nagyobb számú adat esetén egyrészt a sztereotípiaképző elemként álló tulajdonnév egyéni jelentéselemei sokkal kisebb súlyúak lennének az elemzés során, s a szélesebb körben ismert konnotációk kerülnének előtérbe, másrészt pedig egy nagyobb (félezres vagy annál szélesebb körű) minta esetében már többféle módszerrel is lenne lehetőség statisztikai elemzések végzésére.

Hivatkozott irodalom

- ALDRIN, EMILIA 2017. Assessing names? Effects of Names-Based Stereotypes on Teachers' Evaluations of Pupils' Texts. *Names* 65: 3–14. <https://doi.org/10.1080/00277738.2016.1223116>
- ALLPORT, GORDON W. 1999. *Az előítélet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- ANDERSON-CLARK, TRACY – GREEN, RAYMOND – HENLEY, TRACY 2008. The Relationship Between First Names and Teacher Expectations for Achievement Motivation. *Journal of Language and Social Psychology* 27: 94–99.
- ANGYAL ÉMESE 2015. Ki a cigány? – Újragondolt elemzés az elsődleges és másodlagos identitás alapján. In: SZÍVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Jól nézünk ki (...?)! Háztartások helyzete a válság után*. TÁRKI Monitor jelentések 2014. TÁRKI, Budapest. 192–197.
- ARONSON, ELLIOT 2008. *A társas lény*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ATKINSON, RITA L. – ATKINSON, RICHARD C. – SMITH, EDWARD E. – BEM, DARYL J. – NOLEN-HOEKSEMA, SUSAN 2005³. *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BREWER, MARYLIN B. 2001. Amikor a sztereotípiák sztereotipizáláshoz vezetnek: sztereotípiák használata a személypercepcióban. In: HUNYADY GYÖRGY – NGUYEN LUU LAN ANH szerk., *Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 133–150.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink*. Tinta Kiadó, Budapest.
- DUPCSIK CSABA 2005. Cigány-képek. A magyarországi cigányvizsgálatokról. In: NEMÉNYI MÁRIA – SZALAI JÚLIA szerk., *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 255–283.
- ENYEDI ZSOLT – FÁBIÁN ZOLTÁN – SIK ENDRE 2004. Nöttek-e az előítéletek Magyarországon? In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 2004*. TÁRKI, Budapest. 375–399.

- ERWIN, PHILIP G. – CALEV, AVRAHAM 1984. The influence of Christian Name Stereotype on the Making of Children's Essays. *The British Journal of Educational Psychology* 54: 223–227.
- FARKAS TAMÁS 2003. Név és névváltoztatás – vicc és valóság. *Névtani Értesítő* 25: 153–160.
- FARKAS TAMÁS 2012. Names and Hungarian Humour. In: T. LITOVKINA, ANNA – SOLLOSY, JUDITH – MEDGYES, PÉTER – BRZOZOWSKA, DOROTA eds., *Hungarian Humour*. Humour and Culture 3. Tertium, Kraków. 343–353.
- FARKAS TAMÁS 2013. A nevek humora. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszíni humor*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 131–139.
- FARKAS TAMÁS 2015a. Családnév és etnikum: utak és lehetőségek a magyar és a nemzetközi alkalmazott névtani kutatásokban. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig VI. Határtalan névföldrajz. A 2015. május 28–30-i alsóöri névföldrajzi tanácskozás előadásai*. UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, Unterwart/Alsóőr–Budapest. 187–211.
- FARKAS TAMÁS 2015b. Changing Names as Abolishing the Difference: Personal Names as Ethnic Symbols, Characteristics of Surname Changes and the Magyarization of Surnames in Hungary. *Létünk* 45/3: 27–39.
- FEKETE-NAGY MANCI – SIK ERNŐ 2013. Keresztnevek a célkeresztben. In: SZÍVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Egyenlőtlenség és polarizálódás a társadalomban. TÁRKI Monitor jelentések 2012*. TÁRKI, Budapest. 128–133.
- FÉNYES CSONGOR – KATONA ESZTER 2015. Állandóságok és változások – keresztnevek társadalmi jelentései. In: SZÍVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Jól nézünk ki (...?! Háztartások helyzete a válság után*. TÁRKI Monitor jelentések 2014. TÁRKI, Budapest. 214–221.
- FORGÁCS JÓZSEF 1999¹². *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- FOSTER, GIGI 2008. Names will never hurt me: Racially distinct names and identity in the undergraduate classroom. *Social Science Research* 37: 934–952. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2008.02.004>
- HAGSTRÖM, CHARLOTTE 2012. Naming Me, Naming You. Personal Names, Online Signatures and Cultural Meaning. In: HELLELAND, BOTOLV – ORE, CRISTIAN-EMIL – WIKSTRÖM, SOLVEIG ed., *Names and Identities*. University of Oslo, Oslo. 81–93.
- HARARI, HERBERT – MCDAVID, JOHN 1973. Name Stereotypes and Teachers' Expectations. *Journal of Educational Psychology* 65: 222–225.
- M. HORVÁTH VIKTÓRIA 2014. A tulajdonnév mint az előítélet forrása. *Névtani Értesítő* 36: 63–72.
- KOVÁCS ANDRÁS 2014. Zsidóellenes előítéletesség és az antiszemitizmus dinamikája a mai Magyarországon. In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 2014*. TÁRKI, Budapest. 486–508.
- KÖVECSES ZOLTÁN – BENCZES RÉKA 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LAPOS ANDRÁS 2013. Ki a cigány? – Újratöltve. In: SZÍVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Egyenlőtlenség és polarizálódás a társadalomban. TÁRKI Monitor jelentések 2012*. TÁRKI, Budapest. 122–126.
- LAWSON, EDWIN D. 1996. Personal Name Stereotypes. In: EICHLER, ERNST et al. eds. 1995–1996. *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. HSK. 11.1–2. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 2: 1744–1747.
- LIGETI GYÖRGY 2006. Sztereotípiák és előítéletek. In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 2006*. TÁRKI, Budapest. 373–389.
- MINDÁK CECÍLIA 2007. A túristvándi roma névadás motivációinak vizsgálata. *Névtani Értesítő* 29: 117–130.

- NICK, IMAN M. 2017. Names, Grades, and Metamorphosis: A Small-Scale Socio-onomastic Investigation into the Effects of Ethnicity and Gender-Marked Personal Names on the Pedagogical Assessments of a Grade School Essay. *Names* 65: 129–142. <https://doi.org/10.1080/00277738.2017.1304100>
- PÉNZES JÁNOS – TÁTRAI PATRIK – PÁSZTOR ISTVÁN ZOLTÁN 2018. A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika* 58/1: 3–26.
- SHARIFIAN, FARZAD 2015. Cultural Linguistics. In: SHARIFIAN, FARZAD ed., *The Routledge Handbook of Language and Culture*. Routledge, London – New York. 473–492. <https://doi.org/10.4324/9781315793993>
- SIK ENDRE 1999. Monitor-mozaikok. *Szociológiai Figyelő* 1–2: 141–147.
- SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI 2008. Egyenlő bánásmód és diszkrimináció. In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 2008*. TÁRKI, Budapest. 363–382.
- SIMONOVITS BORI – SZALAI BOGLÁRKA 2013. Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon. *Magyar Tudomány* 2013/3: 251–262.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108/3: 282–291, 108/4: 400–410.
- SLÍZ MARIANN 2013. Rúth Ronda és Phil O’Dendron. A névadás szerepe a paródiában. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszíni humor*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 81–89.
- SLÍZ MARIANN 2014. Kategorizáció személynevek alapján. In: HAVAS FERENC – HORVÁTH KATALIN – KUGLER NÓRA – VLADÁR ZSUZSA szerk., *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 160. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 247–257.
- SLÍZ MARIANN – P. TÓTH TEODÓRA – FARKAS TAMÁS 2018a. Mitől magyar egy családnév? A családnevek etnikai-nyelvi alapú laikus kategorizációjának vizsgálata kulturális nyelvészeti keretben. In: VÖRÖS FERENC – LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANNA szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IX. Név és társadalom a magyar nyelvterület peremén. A 2018. május 24–25-i eszéki névföldrajzi tanácskozási előadásai*. Savaria University Press – Glotta Nyelvi Intézet, Szombathely–Eszék. 35–55.
- SLÍZ MARIANN – TÓTH TEODÓRA – FARKAS TAMÁS 2018b. Családnév és etnikai kategorizáció. A magyar családnév kategóriája az anyaországban és kisebbségi helyzetben. *Névtani Értesítő* 40: 53–75. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2018.3>
- TAMÁS ÁGNES 2011. Nemzetiségi szereplők neveinek összehasonlító elemzése bécsi és magyar élclapokban. *Névtani Értesítő* 33: 121–131.
- TAMÁS ÁGNES 2013. Nemzetiségi sztereotípiák és a humor eszközei a 19. század második felében. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszíni humor*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 121–130.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. A tulajdonnév jelentése. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 30–41.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TAKÁCS JUDIT 2008. A név mint kód. *Létünk* 38/1: 18–29.

- TAKÁCS JUDIT 2018. A kategóriaalkotás és sztereotipizáció vizsgálata viccek keresztnévanyaga alapján. In: NEMESI ATTILA LÁSZLÓ – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA – BARTA PÉTER szerk., *Humorstílusok és -stratégiák*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 376–388.
- VÁRADI LUCA 2012. Előtanulmány a roma családnevek diszkriminációteszteléséhez való kiválasztásához. In: SIK ENDRE – SIMONOVICS BORI szerk., *A diszkrimináció mérése*. E-tankönyv. ELTE TáTK, Budapest. 236–244.

TAKÁCS JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8665-0893>

Eszterházy Károly Egyetem

Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

JUDIT TAKÁCS, Personal name – ethnic stereotypes – prejudices. Findings of an examination

The paper examines categorization and stereotypes from the perspective of social psychology, using the findings of so-called type creation and prototype theory. In connection with a group of personal names, i.e. the names that can be related to Roma ethnic groups, the author analyses the processes of developing stereotypes and prejudices, focusing primarily on how proper names as potential information sources to judge ethnic categories are involved in developing stereotypes. The author's findings show that the correlation between the examined ethnic-marking first and/or family names (*Levente Szabó, Bence Orsós, Rikárdó Kovács, Renátó Lakatos*) and the assessments of the papers handed in is insignificant. Even the strongest correlation based on variation analysis is insignificant, which means that the results deduced from over 300 assessments examined by the author do not support the assumed connection between ethno-stereotypical names and lower grades in school. With respect to the examined typical ethnic-marking name form consisting of both a first and a family name (*Renátó Lakatos*) positive discrimination cannot be unambiguously proven either on the basis of the materials at hand.